

Omkring nogle Blicherudgaver og deres forlæggere

Af JOHS. E. TANG KRISTENSEN

Det kan falde i en bibliotekars lod — foruden den gængse litterære, æstetiske vurdering, han må anstille overfor bøger — også at måtte udtale sig om bøgeres værd udfra synspunkterne ælde og sjældenhed. Han kan også blive stillet overfor den opgave at give gode råd eller være behjælpelig med at ordne eller realisere bogsamlinger af større eller mindre omfang og betydning.

For mig har det altid være forbundet med stor spænding at gå på jagt i ukendte reoler eller dukke ned i kister og kasser fyldt med gamle bøger — thi muligheden for de helt gode fund kan være til stede.

Det sker desværre nu sjældnere og sjældnere, at ubemærkede gamle bogsamlinger kommer til syne, og for mig er det kun sket én gang, at jeg er blevet stillet overfor noget virkelig særpræget og interessant.

I januar 1948 henvendte enken efter postmester AXEL FABRICIUS i Nørresundby sig til mig og spurgte, om jeg ikke kunne tænke mig at være hende behjælpelig med at realisere hendes afdøde mands bogsamling. Enken skulle fraflytte embedsboligen, og realisationen skulle ske hurtigt. Der var derfor ikke lang betænkningstid, jeg sagde ja og gik i gang med arbejdet.

De sager, jeg skulle gennemgå, var ikke opstillet på hylder, men nedlagt i skuffer og kister. Grunden til denne opbevaringsmåde var, at indholdet var en blanding af bøger, billeder og andre tryk af vidt forskellig art og format. Alt var omhyggeligt nedlagt ovenpå hinanden, så det fyldte mindst muligt. Sagerne havde, så vidt man kunne se, ikke været berørt i mange år, og efter enkens udsagn havde det da også været samlerens mening først at begynde at sysle med disse sager, når han som pensionist fik god tid. Dette forundtes ham dog ikke, idet han døde den 26. november 1947, et år før han skulle falde for aldersgrænsen.

Det var forbundet med stor spænding at dukke ned i disse gemmer, og der kom da også sjældne, særprægede og interessante ting for dagens lys. Her var gamle sjældne bøger, håndkolorerede børnebøger og førsteudgaver af H. C. Andersen, St. St. Blicher m. fl.; her var folkebøger og

N. B. Kousgaard og bustru som forlovede.

skillingsviser i stort tal, danske og udenlandske kolorerede kistebilleder, gamle sjældne aviser og teaterplakater, billeder i kobbertryk, litografi og olietryk, morsomme kuriositeter med meget mere.

De fleste af disse ting blev solgt til offentlige samlinger, museer, private med særlige interesser og et enkelt antikvariat, så man kan vist sige, at de blev så nogenlunde placeret på rette sted.

Af samlingens originaludgaver af Blicher erhvervede jeg nogle få stykker, og de gav anledning til, at jeg efterhånden fik interesse for at få at vide, hvem de i tidens løb havde tilhørt — altså kort og godt undersøge deres vandringer, og de gav videre stødet til, at jeg begyndte at søge oplysninger om og klarlægge visse forhold vedrørende to af Blichers forlæggere i Randers — forhold, som mangelfuldt eller fejlagtigt er belyst i den litteratur, der er skrevet af Blicherforskere.

I mine undersøgelser havde jeg Fabricius' samling som helhed at holde mig til og desuden postmesterens store selvbiografi i manuskript, som efter hans død blev overgivet Nørresundby kommunebibliotek.

Denne selvbiografi, som er egenartet og kulturhistorisk værdifuld, bringer ikke blot hans egen biografi, men omtaler udførligt mange af de mennesker, han har været i berøring med, ligesom den fremlægger et stort kulturhistorisk materiale fra de mange egne af landet, hvor han og hans kone og deres familie har levet. Biografien er ledsaget af en broget samling lokalhistoriske billeder i form af håndkolorerede prospektkort og fotografier, ligesom den indeholder originale gamle dokumenter, attester, lejlighedsønsker, trykte lejlighedsvers og en masse avisudklip om små og store begivenheder.

Hvad der særlig slog mig ved gennemgang af Fabricius-samlingen var de mange bøger, tryk og billeder, der havde tilknytning til købstaden Randers omkring 1830—40'erne, og noget andet, der tiltrak min opmærksomhed, var de blyantsnotater i bøgerne, der angav disses tilstand og antikvariske priser. Nogle steder var tilføjet med blyant N.B.K., og i en enkelt bog fandtes denne tilskrift »Hr. Postexpedient A. Fabricius med hjertelig Tak gives denne Bog i Juli 1910 fra ARILD KOUSGAARD i Vejle.«

Lignende notater om pris og tilstand, foretaget med samme hånd, kendte jeg i forvejen fra min fars og min egen bogsamling. De er skrevet af den kendte københavnske antikvarboghandler NIELS BROCK KOUSGAARD.

De to her nævnte N. B. og A. B. Kousgaard var brødre. Jeg har haft kendskab til dem fra min barndom i Vejle. Især har jeg kendt Arild Kousgaard godt, der var bosat i Vejle, idet han bestyrede en filial af broderens forretning her. Arild Kousgaard og min far var gode venner. Min far erhvervede da også af og til bøger fra den Kousgaardske samling i Vejle, og senere da han var enken behjælpelig med at få bogsamlingen realiseret, blev den resterende del, som var vanskeligst at afsætte, anbragt på loftet i mit hjem »Mindebo« ved Vejle.

Jeg véd derfor så nogenlunde, hvad slags litteratur de Kousgaardske samlinger indeholdt, og da den Fabriciuske samling havde noget af samme indholdspræg — på nær religiøs litteratur — tror jeg at kunne sige, at Fabricius-samlingen vel for største part — måske den hele — stammer fra de Kousgaardske samlinger. Når man derefter af postmester Fabricius' selvbiografi, hvor de to brødre Kousgaard ofres flere siders omtale, får at vide, at Fabricius var nær ven med dem og kom meget hos dem, bliver man klar over, at sagerne må være erhvervet direkte fra deres samlinger.

Flyveblad

fra Adressecontoiret i Beise.

Af et Brev fra Flensborg, skrevet midt under
Kampen, den 9de April 1848.

„Man flyder fra alle Kanter; mange af vore Fjender ere
faldne. I dette Dieblif drage de Danske seirende ind i vor By,
medførende uhyre mange Fanger. Oprørsfanerne ere i en Sky-
ding fagne ind. Alle Danffjindede vaie fra Binduerne med de-
res Lorklæder. Prindsen af Glücksborgs Slot staaer i lys Lue.“

Beise, den 10de April 1848.

Flyveblad fra C. J. Kousgaards samling.

Vi er nu nået så vidt, at vi véd, at Blicherudgaverne og de ting, der iøvrigt har relation til Randers, er kommet fra de Kousgaardske samlinger; men spørgsmålet er — hvordan er de kommet der?

For at finde ud af det, må vi først se lidt på brødrene Kousgaards liv og virke. De fødtes i Vindelev skole et par mil nord for Vejle, Niels Brock Kousgaard den 31. august 1838 og Arild Brøchner Kousgaard den 17. juni 1849. Faderen Christen Jensen Kousgaard (f. 1802, d. i Vejle 5. juli 1885) var lærer i Vindelev 1836—1871. Han stammede fra Skjern, og hans forældre og bedsteforældre hørte til brødremenigheden dér. Moderen Hansine Cathrine Wedege Carøe var en sønneatter af etatsråd, borgmester Johan Frederik Carøe i Randers.¹⁾ Hendes moder var en datter af sognepræst i Spentrup Hans Pedersen Brøchner (f. 1720, d. 1780) og Mette Marie Sørensdatter Wedege af Randers (f. 1740, d. 1799). Mette Marie Sørensdatter blev 2. gang gift med eftermanden i embedet Peter Daniel Blicher, St. St. Blichers farbroder.²⁾

En anden af Hans Pedersen Brøchners døtre, Anne Marie Brøchner (f. 1775, d. 1845), blev gift med St. St. Blichers anden farbroder Niels Gudme Blicher, præst i Gauerslund og Vinding (f. 1755, d. 1832)³⁾, og

en søn Arild Brøchner (f. 1779, d. 1846) blev sognepræst i Kollerup-Vindelev. Efter ham, moderens morbroder, blev Arild Brøchner Kousgaard opkaldt. Niels Brock Kousgaard er opkaldt efter en anden af moderens slægtninge, den bekendte grosserer og legatstifter Niels Brock.⁴⁾

Fra faderen, der iøvrigt i tre år havde været huslærer hos den førnævnte pastor Niels Gudme Blicher i Gauerslund og Vinding, har sikkert begge brødrene Kousgaard arvet den store interesse for bøger, antikviteter og lignende, og begge var de velbevandrede i og kendte med den danske litteratur. Lærer C. J. Kousgaard havde således et efter datidens forhold meget betydeligt bibliotek og fulgte med et vågent øje, hvad der rørte sig i tiden. Dette fremgik tydeligt af hans efterladenskaber, blandt hvilke fandtes en større samling aviser indeholdende beretninger om vigtige politiske og historiske begivenheder såvel i indland som udland, endvidere talrige i krigsårene 1848—50 og 1864 udkomne såkaldte skillingsblade, løbesedler o.m.a. Desuden en virkelig omfattende bogsamling — hovedsagelig af religiøs og kirkehistorisk indhold — og endelig en ikke ringe og velvalgt del af den i hans tid udkomne skønlitteratur. En mængde af disse bøger, aviser, småtryk o.l. var meget gamle og store rariteter.⁵⁾

Jeg opbevarer i min bogsamling enkelte bøger, der har været i C. J. Kousgaards besiddelse, blandt andet Hans Kristian Rask: Morskabslæsning for den Danske Almue 1839—1846, som ifølge Kousgaards tilskrift har tilhørt teologen magister Jacob Christian Lindberg, samt Den danske Bondeven 1837 udgivet af C. L. Børresen, som ved en tilskrift viser, at C. J. Kousgaard var leder af læseselskabet for skolelærere i Nørvang-Tørrild herreder. Som ung lærer i Vinding skole syd for Vejle var han almindelig benyttet af befolkningen som forfatter af testimonier o.l. En samling af sådanne er i min besiddelse. C. J. Kousgaard har efter alt at dømme været en mand, der ragede op over flertallet af sine kaldsfæller i åndelig henseende.

I ung alder kom Niels Brock Kousgaard i landvæsenlære hos proprietær Wiinholt på Røved mølle mellem Århus og Randers. Der blev han kendt med digteren FR. SNEEDORFF-BIRCH, som boede hos Wiinholt. Bekendtskabet har uden tvivl udviklet og højnet hans litterære interesse. Til minde om det gav Fr. Sneedorff-Birch sin unge ven som julegave i 1856 sit eget eksemplar af Just Mathias Thiele: Danske Folkesagn. I—II. 1819—23 (i min besiddelse).

Boghandler Niels Schmidt, Randers. Efter maleri i Byhistorisk arkiv i Randers.

Da litteraturen har interesseret Kousgaard mere end landbruget, forlod han dette og fik plads som lærling hos boghandler N. SCHMIDT i Randers, som iøvrigt var en af Blichers forlæggere.⁶⁾

Den 1. september 1858 fik han følgende lærebevis:

Foreviseren heraf Niels Brock Kousgaard har idag udstaaet den bestemte Læretid af 3 Aar i min Bog Papir Kunst og Musikhandel. Han har i bemeldte Tid faaet en god Leilighed til at lære at kjende denne Handel i alle dens forskellige Brancher, og jeg

haaber at han ved Fliid vil blive en ligesaa duelig Tiener, som han har været mig en troe og hengiven Lærling, hvorfor jeg ønsker ham en lykkelig Fremtid.

Randers 1. Septb. 1858

N. Schmidt⁷⁾

Flittig og interesseret, som han var, forblev han her også efter endt læretid. Han var meget afholdt hos boghandler Schmidt som af mange i Randers, hvor han iovrigt befandt sig godt. Her købte han mange bøger til den af ham anlagte bogsamling. Bøgerne sendte han hjem til Vindelev skole, for at faderen kunne opbevare dem dér. Fritiden fik han ellers til at gå med jagt langs Gudenåen og med besøg hos moderens familie i Randers-egnen.

For at lære andre forhold at kende fik han i 1861 plads som medhjælper hos boghandler Meyer i Stubbekobing. Her var han, indtil han i 1863 rejste til København, hvor han etablerede sig som antikvar i Rosenborggade nr. 3. Samme år begyndte han her sin forlagsvirksomhed, og den fortsattes til hans død i 1913.

I 1866 flyttede han ind i Nørregade 36 hos kammerherre Bardenfleth, herefter til Nørregade 41 og senere til Studiestræde. Samtidig med at han havde hovedforretning og kontor i København, oprettede han 1874 en filial i Vejle, og hertil flyttede N. B. Kousgaard og hans kone samt den yngre broder Arild, der i en årrække havde hjulpet til i København. N. B. Kousgaard kunne dog i længden ikke finde sig i det evindelige rejseri mellem København og Vejle og flyttede i 1883 for stedse tilbage til hovedstaden, medens Arild Kousgaard forblev i Vejle som bestyrer af boghandelen dér.

Det var mest gudelige bøger, Kousgaard udgav, især ordrette optryk af gamle danske udgaver, som han vidste, at de gammeltroende, ægte lutherske kristne gerne ville læse. Markedet for disse bøger var begrænset, og han havde gennemgående tab på dem. Af disse bøger må særlig nævnes dr. Skat Rørdams illustrerede folioudgave af Luthers Huspostille og Scrivers Sjæle Skat i 5 dele oversat af Vilhelm Beck. Kousgaard udgav dog også mange bøger af ikke-gudelig karakter.⁸⁾

Han opkøbte tillige rundt om i landet restoplæg og overtog som oftest samtidig forlagsretten. Således købte han i 1882 sin gamle læremester i Randers boghandler N. Schmidts forlag, hvorved han blandt andet overtog restoplægene af og forlagsretten til de af Schmidt udgivne Blicherbøger, såsom Trækfuglene og E Bindstouw. Denne sidste bog udsendte Kousgaard i 1885 i 6. oplæg.

På bogauktioner og hos antikvarer i København var Kousgaard en stadig og ivrig køber, og han erhvervede sig herved en vældig bogsamling med mange gamle og sjældne bøger.⁹⁾ Hvor mange bind den har indeholdt er ikke let at sige, men forfatteren og boghandleren Andreas Dolleris anslår den til godt 27.000 bd.¹⁰⁾

Om postmester Fabricius' kendskab til brødrene Kousgaard får man et levende indtryk gennem de billeder, han har tegnet af dem i sin selvbiografi. Han har nok lært den yngre broder A. B. Kousgaard at kende først gennem sine besøg i Vejle hos svigerfaderen snedkermester Ivar Jensen i Kirkegade. Den ældre broder N. B. Kousgaard har han først hørt omtale og senere lært personlig at kende, da han blev ansat ved postvæsenet i København.

Om Niels Brock Kousgaard fortæller han: »Lige fra det tidspunkt, at toget fra København til Jylland kl. 12 nat var blevet etableret, kunne man hver aften på den gamle hovedbanegård se en lille sværbygget, ældre mand noget forpustet og stønnende skynde sig gennem rejsegodsekspeditionen og haste hen mod den i toget indrangerede postvogn, hvor han i brevkassen nedlagde i det mindste et brev. Man kunne da være aldeles sikker på, at det var lige ved afgangstid.

Denne mand var forlagsboghandler N. B. Kousgaard, og den ovenfor skildrede scene havde gentaget sig en menneskealder igennem, kun med den forskel, at før 12-toget blev etableret, så man det samme optrin ved aftentoget til Jylland, der da gik ved 8-tiden. Brevet var adresseret til hans i Vejle boende eneste broder, med hvem han daglig gennem mange år havde korresponderet, og lige så bestemt modtog N. B. Kousgaard hver formiddag med toget fra Jylland et brev fra broderen.

Med denne mand er vi kommet en del i berøring, og af og til er vi kommet i hinandens hjem, men oftere er jeg kommet der qua mine litteraturinteresser, og besøget kunne da trække langt ud, da Kousgaard næsten altid havde noget interessant at fremvise, ligesom han, der fortalte godt, tillige, når humøret var tilfredsstillende, kunne fortælle livligt og fornøjeligt om bekendte og berømte mænd indenfor litteraturens verden, og ikke få af disse fra vor litteraturs guldalder og senere tid havde han personlig kendt. Fra sin barndom kunne han således tydeligt huske digteren St. St. Blicher på besøg hos forældrene i Vindeløv skole (moderen var som før nævnt i slægt med Blicher), ligeledes erindrede han bestemt rygterne om det mystiske slaveoprør i Rendsborg og slavernes opmarch gennem Slesvig og Sydjylland samt hele den ravage og panik,

der blev i Vejleegnen i den anledning. Med liv og humør kunne han også fortælle episoder fra krigene 1848—50 og 1864, ligesom han, der var ikke så lidt af en original, havde et udpræget kendskab til københavnske originaler ned gennem tiderne, og han var rig på anekdoter om dem.

N. B. Kousgaard var en meget interessant mand at besøge, og da jeg hørte til de få, der fik adgang til det allerhelligste for at læse hans herligheder, kunne man have meget udbytte og fornøjelse af at aflægge ham en visit. Som regel havde han altid »forfærdelig travlt«, det vil sige, at han fartede fra Herodes til Pilatus om alt muligt mellem himmel og jord, og der gik sjældent en dag hen, uden at han, der først stod op ved middagstid, eftersom han almindeligvis gerne gik i seng ved 2—3 tiden om natten, kunne ses med så stærk fart på, som hans dårlige ben ville tillade, bevæge sig i en af den indre bys gader. Ofte var hans travlhed forårsaget af vekslers fornyelse eller startning af lån etc. Skønt værende boghandler var han tillige i stor stil bogsamler, og hvad han fik opsnuset af sjældenheder i den henseende, solgte han absolut ikke igen, selv om erhvervelsen af disse havde kostet ham aldrig så meget, og selv om han kunne tjene ganske artigt ved at afhænde dem til liebhavere. Nej, så skulle det i hvert fald knibe ham stærkt, før han skilte sig af med sådanne.

N. B. Kousgaard var en passioneret avislæser, og man kunne daglig se ham i en af restaurationserne »Himmerig«, »Helvede« eller »Skærsilden«, hvor han ved en kop kaffe ivrigt studerede de udkomne blade. Som han var en kendt mand på disse kafeer, var han iøvrigt kendt med alverdens mennesker og på hat med usædvanlig mange.

Efter hans hustru Ane Marie Kousgaards død i 1911 så vi af og til N. B. Kousgaard, der gerne pr. sporvogn arriverede ud til os i Rahbeks Alle, hvor han som regel i løbet af aftenen skulle fuldende det traditionelle brev til broderen.

Hans »travlhed« vedvarede til det sidste. Han var stærkt forkolet og havde hovedpine få dage, før han døde. Men han havde, som han sagde, absolut ingen tid til at lægge sig i sengen, da der var meget at udrette for ham netop i de dage.

Resultatet var, at han fik lungebetændelse og måtte tilkalde en læge, der beordrede ham til sengs. Men om natten den 14. april 1913 kom døden — midt i travlheden.

Samtlige hans ejendele gik til auktionsbordet. Der blev holdt tre store bogauktioner alene over hans bøger, og de var meget søgte af bogsamlere og liebhavere og forøvrigt meget omtalte i dagspressen. Til trods for,

at meget gik i høje priser, blev der dog ikke fuld dækning for hans kreditorer«. ¹¹⁾ — Såvidt Fabricius' erindringer.

Om den yngre broder Arild Brøchner Kousgaard skal der også siges lidt. Han arbejdede i den ældre broders tjeneste fra 1867 — man må måske snarere sige, at de arbejdede sammen, og det må siges, at mellem dem var altid det smukkeste forhold. I 1883 blev han bestyrer af den af broderen oprettede filial i Vejle, og han levede her til sin død.

Fra min barndom husker jeg tydeligt boghandelen på førstesalen i Havnegade 21. Her kom jeg ofte sammen med mine forældre; min far og Kousgaard var som før nævnt gode venner og havde tit noget at tale om. Jeg husker de små stuer med det sparsomme møblement og den tikkende bornholmer. I dagligstuen, hvor der var fremlagt lidt nyere religiøs litteratur, foregik ekspeditionen. Her kom folk fra landet — i væsentlig grad »de stærke jyder« fra Øster Snede nord for Vejle. Her gjorde de deres indkøb af religiøs litteratur, og her fik de den årlige almanak. Bogstuen med de antikvariske bøger var der ikke adgang til for fremmede — heller ikke for min far. Skulle en eller anden bog findes, hentedes Kousgaard den derindefra, men han lukkede altid døren efter sig, både når han gik ind, og når han gik ud.

A. B. Kousgaard var et hjertensgodt menneske, han var stærkt kristeligt interesseret, og skønt hans hørelse var yderst slet, deltog han flittigt i missionsmøder og lignende sammenkomster. Hans litterære synsmåder var naturligvis præget af hans religiøse stade. Hans bedste og nærmeste venner fandtes sikkert blandt »de stærke jyder«. ¹²⁾

A. B. Kousgaard følte sig altfor afhængig af den ældre broder til trods for, at en mindre kapital, som han disponerede over ved sit bryllup til lige med det Brock-Bredalske brudeudstyrslegat, som var tildelt ham ved den lejlighed, overgik til broderens forretning i København, ganske vist som lån, men et lån, der aldrig blev tilbagebetalt. A. B. Kousgaard nærrede en så stor og beundrende kærlighed til broderen, at han sikkert aldrig har krævet ham for disse beløb, selvom han havde god brug derfor. Han og hans hustru Cathrine Marie, født Johnsen, var begge yderst nøjsomme og led hellere savn end anmodede broderen om, hvad der tilkom dem.

A. B. Kousgaard døde i Vejle den 27. marts 1918. ¹³⁾

Vi har nu hørt, at N. B. Kousgaard i sine unge dage under opholdet i Randers opkøbte bøger til sin bogsamling, og at han senere hen købte boghandler N. Schmidts forlag og derved kom i besiddelse af restopla-

gene af de af boghandleren udgivne Blicher-bøger. Der kan derfor ikke være tvivl om, at de bøger, tryk og billeder med tilknytning til Randers by omkring 1830—40'erne, som fandtes i Fabricius-samlingen, stammer fra disse opkøb.

Når vi herefter skal beskæftige os lidt med to af Blichers forlæggere i Randers, så har en af de Blicherudgaver, jeg erhvervede fra denne samling, givet direkte anledning hertil.

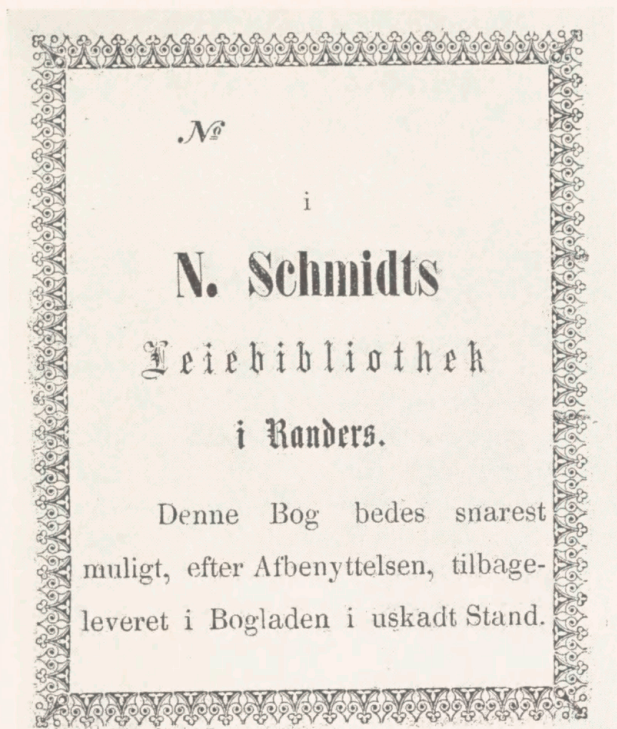
Det er St. St. Blichers lille bog »Sommerrejse i Sverrig Aar 1836«, der udkom på forfatterens forlag og blev trykt hos J. M. Elmenhoff i Randers 1840. Bogen er indbundet i et stærkt læsekredsbind med skindryg og -hjørner og marmoreret papir på siderne. På det ene forsatsblad »spejlet« er fastklæbet en gul seddel, hvorpå er trykt: »No . . . i N. Schmidts Leibbibliothek i Randers. Denne bog bedes snarest muligt, efter Afbenyttelsen, tilbageleveret i Bogladen i uskadt Stand«.

Numret, der står in blanco, ses på en lille seddel på bogryggen og er 339. Under den indvendige seddel står skrevet med blæk »Solgt af N. Schmidt« og herunder er med blyant skrevet et stort C.

Denne boghandler N. Schmidt er identisk med N. B. Kousgaards lærer, og bogen, som sikkert er udrangeret af boghandelens læsekreds som ikke meget læst, hvilket eksemplaret, der er næsten som nyt, viser, er købt af N. B. Kousgaard, måske sammen med andre udrangerede bøger. Tilskriften er foretaget med N. Schmidts egen hånd, som blandt andet kendes fra Kousgaards lærebevis. Det store C er skrevet af N. B. Kousgaard og betyder »Complet«.

St. St. Blichers biograf JEPPE AAKJÆR har i sit bredt anlagte arbejde St. St. Blichers Livstragedie I—III, 1903—04, givet denne boghandler N. Schmidt æren for at være forlægger til førsteudgaverne af »Trækfuglene« 1838 og »E Bindstouw« 1842.¹⁴) Johannes Nørvig har i sin store bog Steen Steensen Blicher. Hans liv og værker (1943) fulgt Aakjær, og det samme har Jørgen Berthelsen i sin Blicher-bibliografi (1933) gjort.

Aakjær og de, der har fulgt ham, har her taget fejl. Det tilkommer ikke boghandler N. Schmidt æren første gang at have udgivet »Trækfuglene« og »E Bindstouw«, men den foregående indehaver af boghandelen, farbroderen JOHAN FREDERIK SMITH. Fejlen er opstået ved, at man har opfattet Smith og N. Schmidt som én og samme person uden at spekulere nærmere over forskelligheden i navnenes stavemåde. Den fælles person har herved fået navnet N. Smith, en fejl der også går igen i St. St. Blichers Samlede Værker.

Gul seddel indklabet i bøger fra N. Schmidts Leiebibliothek.

Johan Frederik Smith fødtes i Randers den 12. november 1802 som søn af skibsbygger Niels Pedersen Smidt (bemærk også denne stavemåde af navnet) og Ane Marie Tøgring. Han blev exam. jur. i 1827, hvorefter han flere år var fuldmægtig og senere bogholder på byfogedkontoret i Randers.

Han gik imidlertid over til boghandlervirksomheden, idet han 1834 eller 1835 overtog Schack Mathias Cramers (død 4. nov. 1834) boghandel i Randers. Forretningens art var almindelig sortimentsboghandel, men efter at Smith var kommet i forbindelse med og begyndt at samarbejde med digteren St. St. Blicher, udviklede der sig heraf efterhånden en forlagsvirksomhed.¹⁵⁾

Blicher var ved forflyttelsen i 1825 fra det ensomtbeliggende pastorat Torning-Lysgaard til Spentrup-Gassum kommet i nærheden af en driftig by, som fra 1810 havde fået både et blad og et dertilhørende bogtrykkeri,

og her hos disses indehavere, først SØREN WISSING ELMENHOFF og efter dennes død 1837 sønnen JOACKIM MARTIN ELMENHOFF, mødte han fra første færd en åben dør og en imødekommenhed, hvad enten han kom som bidragyder med artikler og digte eller blot med bøn om personlig og som oftest økonomisk støtte. J. M. Elmenhoff var med til at stoppe den bebudede offentlige auktion i 1839, da Blicher var i restance med skatter og afgifter. Blichers stadige fristed i Randers var og blev den statelige og endnu velbevarede bindingsværksbygning i Nørregade. Her blev mange af Blichers bøger trykt, og herfra udsendtes Nordlyset i 12 bind med St. St. Blicher og J. M. Elmenhoff som udgivere.¹⁶⁾

Gennem bogtrykker Elmenhoff er Blicher sikkert kommet i forbindelse med den nye boghandler Johan Frederik Smith, og allerede i juni 1837 et par år efter hans overtagelse af boghandelen udsendte han Blichers bog »Efteraarserindringer fra en Sommerrejse i Sverrig i Aaret 1836«, også kaldet »Svithiod«, som der står på smudstitelen, trykt hos J. M. Elmenhoff. Det er en ganske kønt trykt lille bog, forsynet med blå omslag.

Året efter, i august 1838, udsendte han »Trækfuglene«, trykt hos J. M. Elmenhoff — også en nydelig lille bog, enten i gult eller blå omslag. Den kostede 2 mark 4 sk. og på skrivepapir 3 mark 4 sk. Samme år fremkom som en slags skillingsvisetryk — også af Blicher og trykt hos Elmenhoff — »En ganske ny Vise om en Kroermænd og hans Søn«.

Den sidste bog, Johan Frederik Smith udgav for Blicher, inden han afstod boghandelen, var »E Bindstouw«, der udkom året 1842, en fordringsløs lille tryksag på dårligt papir i sedezformat. Omslaget er det sædvanlige blå papir, dog påtrykt forfatternavn og titel i en noget original indramning. Skønt oplaget sikkert ikke har været særlig stort, blev et nyt oplag ikke nødvendigt før adskillige år efter Blichers død.

Der gjordes en del fra udgiverens side for at få bogen solgt, idet han gentagne gange reklamerede for værket på bagsiden af Randers Avis. Bekendtgørelsen lød således:

Fra Pressen i Randers er udkommen
E Bindstouw
Fortællinger og Digte i jyske Mundarter
af
St. St. Blicher.

Dette lille Skrift (50 Sider i Sedez) koster hæftet 24 Sk. og faaes her i Randers hos D. Hrr. Boghandlere Smith, Kjeldsen og Jacobsen. Om kort Tid vil det ogsaa kunne faaes i Bogladerne i Hovedstaden og i de fleste Provinsstæder.¹⁷⁾

Trækfuglene.

Naturconcert

af

Steen Steensen Blicher.

Nanders.

Trykt, paa Boghandler Smiths Forlag,
hos S. M. Elmenhoff.

Titelblad til originaludgaven af Trækfuglene.

Boghandler Johan Frederik Smith, Randers.
(Fotografi i familieej)

Af en forlagsliste i en senere Blicher-udgave ses, at Smith også overtog oplaget af »Sommerrejse i Sverrig i Aaret 1836«, som Blicher i følge titelbladet oprindeligt selv var forlægger til.

Originaludgaverne af Trækfuglene og E Bindstouw — disse to perler i dansk digtning — er i dag de udgaver af Blicher, der betales med de højeste antikvariske priser. »En Kroermænd og hans Søn« er derimod et af de vanskeligste Blichertryk at få fat på.

Johan Frederik Smith blev 1836 premierløjtnant i Randers borgervæbning og var 1841—43 revisor i Randers Amts Husholdningsselskab.

Den 1. juli 1843 overdrog han forretningen til sin brodersøn Niels Schmidt og købte landejendommen Frederiksdal en halv mil syd for

E Bindstouw,

Fortællinger og Digte i jydsk Mundarter

af

St. St. Blicher.

København.

Trykt hos S. M. Elmenhoff.

1842.

Titelblad til originaludgaven af E Bindstouw.

Randers, solgte den igen 1856 og flyttede til København, hvor han ejede fem forskellige ejendomme.

Johan F. Smith blev 1834 gift med Henriette Tommesen, født den 23. april 1806 i Friisenborg godsforvalterbolig ved Hammel som datter af godsinspektør og derefter birkedommer på Friisenborg kommerceråd Jens Lassen Tommesen (f. 1777, d. 1839) og Mettine Elisabeth Grüner (f. 1773, d. 1832). Deres søn var SOPHUS LAURITS HENRIK CHRISTIAN JULIUS BIRKET SMITH, født 1838 i Randers og død 1919 i København. Han var overbibliotekar ved Universitetsbiblioteket fra 1880 til 1909 og blev æresdoktor ved Københavns universitet.

En søster til Henriette Tommesen hed Juliane (kaldet Julie) Tommesen (f. 1809, død ugift, uvist hvornår)¹⁸). Hende har Blicher truffet i det Smithske hjem og blandt andet dediceret »Trækfuglene«.¹⁹)

Overtageren af forretningen, brodersønnen NIELS SCHMIDT, blev født i Randers den 9. maj 1818. Faderen var snedkermester Nicolai Schmidt (død d. 13. februar 1843 i Randers) og moderen Benedicte Maria Feilberg (død d. 7. januar 1871 i Randers).

Niels Schmidt blev antaget som lærling hos farbroderen d. 1. april 1832 — altså 14 år gammel, og efter endt læretid var han medhjælper hos samme, til han d. 1. juli 1843 overtog dennes forretning.²⁰) Han lod foretage forskellige udvidelser, således at forretningen kom til at fremtræde som sortimentsboghandel, kunst-, musik- og papirhandel, lejev bibliotek og forlag. Også lokalemæssigt blev der foretaget visse forbedringer i den gamle ejendom Torvegade 16.²¹)

Niels Schmidt fortsatte med at være forlægger for Blicher, skønt det vel undertiden kunne være en tvivlsom forretning. Selvom det ikke var store beløb, der dengang betaltes forfatterne, skulle pengene dog ind, og Blicher skulle gerne have sine honorarer som forskud. Herom vidner følgende brev fra Blicher til Niels Schmidt — forøvrigt det eneste bevarede mellem Blicher og de to Randers-forlæggere:²²)

Til N. Schmidt

S. T. Hrr. Boghandler N. Schmidt i Randers.

Som Forskud paa fremtidigt Honorar for mine til Dem afgivne Digtsamlinger i Vinterbestilling 1842—43 1ste og 2den Deel har jeg modtaget 30 skriver Trediver Rigsbankdaler; og overlader jeg til Dem, hvad De fremtidigen kunde see Dem istand til at give mig derover. Jeg renoncerer herved paa nogen som helst Fordring fra min Side

ærbødigst
S. S. Blicher

Spentrup 28de August 1843.

Omslag til 2. udgave af Trækfuglene, 1864.

Et lille hefte på 15 sider »Himmelbjergfesten 1843. Taler og Digtinge, som ere forfattede og vorde fremsagte af St. St. Blicher«, trykt af J. M. Elmenhoff, udsendtes i juli 1843, men der angives ikke noget om, at det er forlagt af N. Schmidt. At han dog må have været udgiveren og har haft udgiverretten, viser en forlagsliste fra ham fra 1865, hvori angives, at 2. oplag i smukt omslag er på lager til en pris af 12 sk.

I 1844 udsendtes de to samlinger »Min Vinterbestilling i 1842—43«, der udkom i samme udstyr som »Samlede Noveller« I—V 1833—36, og indgik som 6. og 7. del af denne novellesamling.

Endnu en ting udkom på N. Schmidts forlag inden Blichers død. Det var »Digte i jydsk Mundart. Satte i Musik af N. Cpr. Simonsen, København 1846. 1. Hefte«. Det indeholder digtene Bjergmandsbruden, Mads Doss, Øwli og Faawal Marri og blev på grund af noderne trykt i København hos J. D. Qvist. Det er et smukt trykt hefte i tværformat med titelblad i tidens smag. Der kom kun det samme. Simonsen satte også melodi til »Jyden« og »Havet bruser«, og disse melodier blev optaget i 2. udgave af dette musikhefte (1904).

Efter Blichers død udkom følgende nye oplag af hans bøger hos boghandler N. Schmidt.

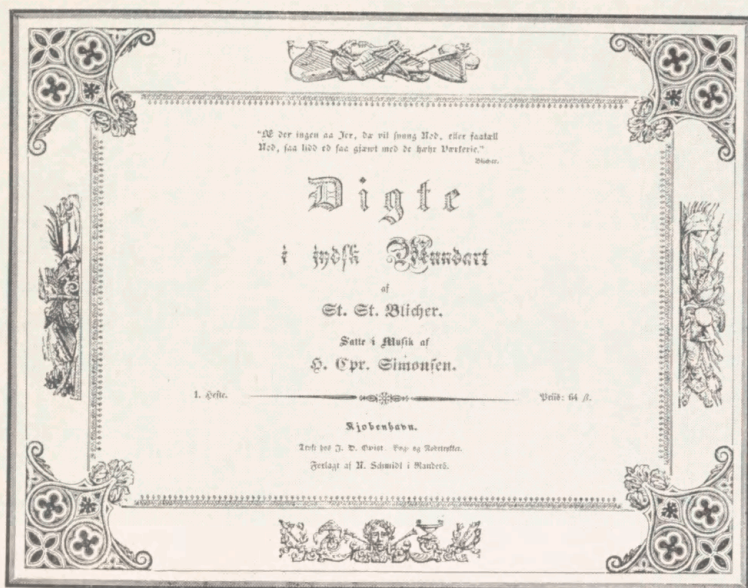
E Bindstouw	2. opl.	1853	pris	24 sk.
—	3. -	1853	-	24 sk.
—	4. -	1863	-	24 sk.
—	5. -	1875	-	75 ore
Trækfuglene	2. -	1864	-	24 sk.
(med det morsomme fugleomslag)				

En ganske ny Vise om en Kroermand og hans Søn
2. opl. 1865 pris 8 sk.

Himmelbjergfesten 1843
2. opl. 1865 - 12 sk.

Det havde været ønskeligt, om forholdet mellem Blicher og hans to Randers-forlæggere kunne have været klarlagt bedre gennem brevveksling og dokumenter.

Jeppe Aakjær har i »Livstragedien« givet N. B. Kousgaard i nogen grad skylden for, at det ikke er lykkedes. Han skriver sådan: »Når vi endnu, hvad E Bindstouw og adskillige andre af Blichers senere værker angår, er nødt til at bevæge os på gisningernes usikre vej, da tillader vi

Omslag til Blichers *Digte i jydsk Mundart*. 1846.

os at tro, at det i en ikke ringe grad skyldes den omstændighed, at en enkelt mand, nemlig hr. boghandler N. B. Kousgaard, der er i besiddelse af en række sikkert ganske værdifulde Blicherpapirer, har nægtet os enhver adgang til disse dokumenter. Hr. Kousgaard købte i sin tid af boghandler N. Smith [forkert stavet] i Randers alle dennes forlagsartikler, deriblandt E Bindstouw og endnu en række mindre Blicherværker, og der er heller næppe nogen tvivl om, at han ved samme lejlighed overlodes de breve og dokumenter, som Blicher til forskellige tider havde vekslet med sin forlægger. At hr. Kousgaard har en hel del Blicherbreve, har han aldrig forsøgt at nægte, vi må kun ikke se dem. Vi kan ikke skønne rettere, end at en sådan vægring er temmelig umotiveret; Blicher tilhører nationen og ikke bare hr. Kousgaard og hans industrielle formål.²³⁾

Det er hårde ord og en bitter anklage, men man kan vist i dag sige, at Kousgaard ikke havde nogen skyld i det, Aakjær anklager ham for. Så vidt mig bekendt, fandtes i Kousgaards efterladenskaber hverken breve eller dokumenter fra N. Schmidts forlag. Og hvorfor skulle han

have fået papirerne, da boghandelen fortsatte efter Kousgaards overtalelse af forlaget? Mest troligt er det, at forlagskorrespondancen er gået til grunde ved boghandelens ophævelse i 1889.

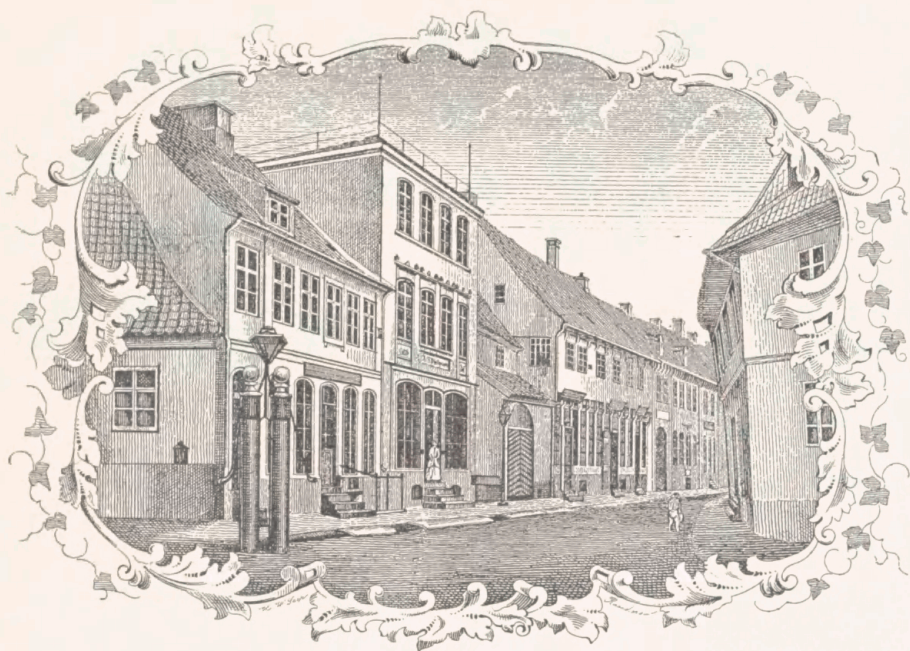
I 1866 købte N. Schmidt M. P. Foghs bog- og stentrykkeri og fik borgerskab som bog- og stentrykker d. 21. marts 1866.²⁴⁾ De senere oplag af Trækfuglene, E Bindstouw, Himmelbjergfesten 1843 og En ganske ny Vise om en Kroermænd og hans Søn er trykt i dette trykkeri.

Fra stentrykkeriet er udgået forskellige litografiske tryk af købstaden Randers på Blichers tid, og eksemplarer heraf fandtes både i Fabricius-samlingen og i efterladenskaberne efter A. B. Kousgaard i Vejle. Et håndkoloreret tryk tegnet efter naturen af R. H. Kruse, på sten af C. Plötz, og et mage til, dog ikke farvelagt, stammende fra Kousgaard i Vejle, har jeg i min samling. Andre sådanne tryk er overladt centralbiblioteket i Randers, som vist har givet dem videre til Randers byhistoriske arkiv.

En ganske særlig interesse har 5 ark brevpapir — også fra Fabricius-samlingen — af forskellig farve, der som »hoveder« har forskellige sirligt tegnede gadebilleder fra Randers udført i litografi c. 1850. I arkenes øverste venstre hjørne står med blindtryk N. B. Kousgaard, Randers, hvilket altså vil sige, at det er noget af Kousgaards private brevpapir fra Randerstiden. Billederne, der måske er tegnet af maleren RASMUS H. KRUSE, kendt som fremstiller af andre Randersbilleder, er så detaljeret udført, at man må gå ud fra, at de giver helt troværdige billeder af Randers' gader for 100 år siden. Enkelte forretningsskilte afslører den forretningsdrivendes navn, hvilket har lettet bestemmelsen af nogle af billederne. Under billederne er trykt litografens navn »N. W. Seip« og »N. Schmidts Forlag, Randers«.

Disse 5 billeder er af betydelig byhistorisk interesse, fordi det er den ældste samling Randersgadebilleder, der findes, men det for os særlig interessante er, at på det ene af disse, som forestiller Torvegade, ses det Schmidtske hus med boghandelen midt i billedet.²⁵⁾ Her er Blicher kommet, og herfra er »Trækfuglene« og »E Bindstouw« solgt.

Den store konkurrence i boghandelen, som gjorde sig kendelig sidst i 60'erne, bevirkede for ham en tilbagegang i forretningen.²⁶⁾ Han blev vist af denne grund i 1869 slettet som rabatberettiget boghandler, måtte sælge sit bogtrykkeri c. 1875, og ejendommen Vestergade 16 overtoges af svigerfaderen godsejer Anders Pind til Tustrup. Forlaget solgtes i 1882 til N. B. Kousgaard i København.

*Torvegade i Randers med den Schmidtske boghandel.
Brevpapir-»hovede« litograferet af N. W. Seip og udgivet af N. Schmidts forlag.*

Niels Schmidt døde d. 8. juni 1889 i Randers, stentrykkeriet overdroges til sønnen GEORG VILHELM SCHMIDT (f. 7. februar 1856), og sortiments-boghandelen ophævedes.

Niels Schmidt blev d. 5. juli 1844 i Hørning kirke gift med Gjertrud Ane Marie Pind, født d. 6. december 1823 på Tved vejmølle ved Randers, død d. 27. januar 1888 i Randers, datter af godsejer Anders Pind, ejer af Tved vejmølle, senere Tustrup i Hørning, og Karen Margrethe Møller.

En søster til Niels Schmidt Ane Marie Schmidt, f. d. 19. maj 1823, og en broder P. J. Schmidt blev begge oplært i boghandelen. Broderen nedsatte sig i København, og søsteren var medhjælper hos ham fra d. 1. oktober 1851 til sin død d. 24. december 1891.²⁷⁾

Som afslutning på denne artikel skal nævnes endnu en bog fra Fabricius' samling, nemlig et eksemplar af Nordlyset 2. bind 1827 i blåt kardsomslag.²⁸⁾

Det stærke slid, bogen bærer præg af, og den skodesløse måde, den er beskåret på — sandsynligvis med en lommekniv — hvorved snittet er blevet ujævnt og buet, viser, at den har været en udpræget brugsbog — et arbejdsseksemplar.

Midt på titelbladet lidt ud mod højre kant er med blæk og samtidig skrift skrevet Blicher. At det må være St. St. Blichers egen hånd, kan der vist ikke være tvivl om. Det eneste, der varierer fra hans gængse skrivemåde, er en krusedulle overst i B-et, som kan være fremkommet ved, at han har prøvet pennen. At Blicher altid skrev St. St. eller S. S. Blicher, som nogle vil påstå, holder ikke stik. På mindre meddelelser ses ofte kun skrevet Blicher. Hans navnetræk er iøvrigt meget varierende — vel afhængig af omstændigheder og tid.

Man har undret sig meget over aldrig at have truffet på bøger, som man kunne sige, har tilhørt digteren. I fortegnelsen i auktionsprotokollen for Norhald herred over de genstande, der blev solgt ved auktion efter Blichers død d. 3. juli 1848, nævnes ikke bøger, — men en bogreol. Det er dog let at se, at ikke nær alt er blevet solgt. Måske har han givet bornene noget, og enken Ernestine, der fik lov at sidde i uskiftet bo, har vel også beholdt en del.²⁹⁾

En digters kald kræver læsning, og vi véd, at Blichers læsning har været stor og vidtspændende. Der kan derfor ikke være tvivl om, at han har haft en bogsamling, selvom den måske ikke har været overvældende stor. Når man derfor ikke træffer på digterens bøger — og gået til grunde kan de vel ikke alle være — må grunden være, at han ikke har haft interesse for eller villet ulejlige sig med at forsyne dem med navn.

Når man derfor står overfor den her nævnte bog, må man vist formode, at den har stået blandt de andre årgange af Nordlyset på digterens arbejds-hylde i Spentrup præstegård. En ting, der også tyder på, at det har været Blichers arbejdsseksemplar, er, at den eneste af hans noveller, der skulle findes deri, nemlig Røverstuen, er fjernet — måske til brug som manuskript for en novellesamling, og bogens mærkværdige opskæringsmåde — kunne den måske ikke også minde om den lidt uordentlige digter?

Noter

1. Antiquitetstidende 1915, nr. 20.
2. S. V. Wiberg: Dansk Præstehistorie. 1870—71, III, s. 167.
3. S. V. Wiberg: Dansk Præstehistorie. 1870—71, I, s. 426.
4. Antiquitetstidende 1915, nr. 20.
5. Axel Fabricius' erindringer. Manuskript i Nørresundby og Sundby-Hvorup kommuners biblioteker.
6. Antiquitetstidende 1915, nr. 20.
7. Andreas Dolleris: Den danske Provindsboghandels Historie fra omtrent 1800—1915. 1916, s. 39.
8. Antiquitetstidende 1915, nr. 20.
9. Antiquitetstidende 1915, nr. 21. — K. F. Plesner: Danske bogsamlere i det nittende århundrede. 1957, s. 146—147.
10. Vejle Amts Folkeblad 1913, nr. 85.
11. Axel Fabricius' erindringer.
12. Vejle Amts Folkeblad 1918, nr. 73.
13. Axel Fabricius' erindringer.
14. Jeppe Aakjær: St. St. Blichers Livstragedie. 1903—04, II, s. 208, 211.
15. Andreas Dolleris: Danmarks Boghandlere 1837—1892. 1912, I, s. 322.
16. Randers købstads historie red. af Povl v. Spreckelsen. 1952, II, s. 560.
17. Randers Avis 23. juli 1842.
18. Andreas Dolleris: Danmarks Boghandlere 1837—1892. 1912, I, s. 322—23.
19. St. St. Blichers Samlede Skrifter. 1920—34, XXXIII, s. 77.
20. Andreas Dolleris: Danmarks Boghandlere 1837—1892. 1912, I, s. 302.
21. Nordisk Boghandlertidende årg. 23. 1889, nr. 54.
22. St. St. Blichers Samlede Skrifter. 1920—34, XXXII, s. 149.
23. Jeppe Aakjær: St. St. Blichers Livstragedie. 1903—04, II, s. 201.
24. Andreas Dolleris: Danmarks Boghandlere 1837—1892. 1912, I, s. 302.
25. Fra Randers Amt 1954, s. 60—62.
26. Nordisk Boghandlertidende årg. 23. 1889, nr. 54.
27. Andreas Dolleris: Danmarks Boghandlere 1837—1892. 1912, I, s. 302—303.
28. I Johs. E. Tang Kristensens besiddelse.
29. Sprog og Kultur 1932, I, s. 158—162.